

Prof. Dr. Kamuran Eronat'la söyleşi

***“Ufku geniş şehrin,
ufku geniş insanları”***

RAMAZAN KIZILKAYA

Diyarbakır, edebiyat tarihi içinde, birçok farklı kaynaktan beslenen zengin kültür hazinesiyle ayrı bir yerde durur. Şehirdeki edebî kültürün tarihî seyrine baktığımızda, Diyarbakır'ın beslendiği bu çeşitli kaynakların, hep birbirine iz oluşturduğuna ve bir bütün olarak şehrin kültür ve sanat hayatını şekillendirdiğine tanık olabiliriz. Bu birikim ve yüksek kültür yapısıyla Diyarbakır, bir sanat, medeniyet ve edebiyat şehri olarak ayrıcalıklı bir yer edinmiş ve içinden birçok değerli sanatçı ve edebiyatçının çıkmasına zemin olmuştur. "Diyarbakır'da Edebiyat" temasını ele aldığımız bu sayımızda, Diyarbakır'ın bir şehir olarak edebiyatla ilişkisini, yetiştirdiği edebî kişiliklerin şehirle ve şiirle bağını ve bugüne kattıkları değeri daha iyi anlamlandırabilmek için Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı hocalarından Prof. Dr. Kamuran Eronat'la konuştuk. Söyleşiyi bizim için dergimizin Yayın Yönetmeni Ramazan Kızılkaya gerçekleştirdi.

Diyarbakır edebî havası yüksek bir şehir... Yetiştirdiği edebiyatçılar, sayı itibarıyla de nitelik itibarıyla de oldukça zengin. Edebiyat ve şehir ilişkisine dair konuşarak başlayalım isterseniz...

Evet, Diyarbakır, köken itibarı ile sahabi ailelerin bulunduğu bir şehir. Fetihten sonra buraya yerleşmiş 542 sahabi kökenli aile olduğu biliniyor. Bu, bir şehrin köklülüğünü çok güzel ifade eder. Dolayısıyla insanımız erdemlidir, bilgili ve kültürlüdür. Osmanlı resmî kayıtlarına baktığımızda, 1896 yılında Diyarbakır'ın %90 okur-yazar nüfusu ile imparatorluğun belirli bölgelerinde birinciliğinin olduğunu görürüz. Bu yüksek oranla İstanbulla yarışan bir şehirdir Diyarbakır. Bu geleneksel kültür birikimi ailelerin bünyesine girmiş ve sonuçta bugün övündüğümüz Ziya Gökalp, Süleyman Nazif, Ali Emiri Efendi, Cahit Sıtkı Tarancı, Sezai Karakoç ve Ahmed Arif gibi ünlü edebiyatçılar çıkmıştır. Bu bir tesadüf değildir, bu şehirde okuma kültürüne verilen kıymet çok büyüktür. Aileler bu saikle çocuklarının daha iyi eği-

tim almaları için çalışmış, gerekirse gurbete göndermişlerdir. Cahit Sıtkı Tarancı, 1924'te 14 yaşında İstanbul Saint Joseph Lisesi'ne gitmiş; daha çocuk denecek bir yaştır bu. Ziya Gökalp, Süleyman Nazif yine aynı düşünceyle İstanbul'un yolunu tutmuştur. Sezai Karakoç, Kahramanmaraş'a ve daha sonra Gaziantep'e gitmiş eğitim için. Dolayısıyla eğitime ayrı bir mesai harcayan bir kent yapısıyla karşı karşıyayız.

Hocam, bunda şehrin coğrafi yapısının da bir etkisi olduğunu söyleyebilir miyiz?

Mehmet Fuat Köprülü, Diyarbakır'a geldiğinde "Şehrin sathının düz olması hasebiyle bu aydınları çıkartması çok doğaldır" diyor. Yani geniş bir ufuk ve geniş ufuklu insanlar... Ancak, topografik olarak değil de, tarihî birikim olarak baktığımızda da, bu kültürel yapıyı besleyen başka kaynaklar da olduğunu görebiliriz. Diyarbakır, öncelikle önemli ticaret yollarının kavşağındadır. Geçmişte Deliller Hanı, Hasan Paşa Hanı gibi hanlar, uluslararası ticaretin

oldukça hareketli olduğu yerlerdi. Ticarî hareketin zenginliği, şehri kültüre de açık bir hale getirmişti. Bu zenginlikle kurulan birçok medrese-de kıymetli âlimler yetişmiş, sayısız yazma eser ortaya çıkarılmış ve Diyarbakır divan şiirinde, İstanbul ile yarışacak bir düzeye ulaşmıştı. Burada yetişmiş sayısız divan sahibi şair, bunun bir göstergesidir. Aslında bizim Cumhuriyet dönemi sanatçılarımızın kökeni, klasik edebiyata dayanır; yeni şiirimiz edebî zevkini oradan alır. Cumhuriyet döneminde yetişmiş ve Türk şiirine ivme katmış şairleri yetiştiren ortam, bu geleneğin bir devamıdır.

Cahit Sıtkı, Ziya Gökalp, Süleyman Nazif, Ahmed Arif, Esmâ Ocak, Sezai Karakoç... Bu edebî şahsiyetler, daha çok üst tabakaya mensup, bilinçli, kültürlü ailelerden mi çıkmıştır, yoksa vasat bir ailede de böyle bir eğitim bilinci var mıydı?

Tabii aristokrat ailelerin bu konuda daha ileride olduğunu söyleyebiliriz ama halkın arasından çıkan aydınlar ve sanatçılar bunu

dengelemiştir. Cahit Sıtkı Tarancı'nın ailesiyle, Ziya Gökalp'in ailesi aynı kökene dayanıyor. Aileye, kültüre değer veren, devlet adamı ve âlim yetiştiren bir sülaledir bu. Süleyman Nazif'in ve kardeşi Servet-i Fünun edebiyatçılarından Faik Ali Ozansoy'un da böyle, birçok şair ve bürokrat yetiştirmiş köklü bir aile geçmiş var. Yine ilk kadın yazarlarımızdan Esmâ Ocak, hakeza böyle bir ailede büyümüştür. Sezai Karakoç da Ergani'de yerleşmiş bir sipahi ailesinin çocuğudur. Ama Ahmed Arif, Celal Güzelses veya Adnan Binyazar halkın içinden yetişmiş değerlerdir.

Bahsettiğiniz isimlerin çoğunun günümüzde müzeye dönüşmüş bir evi bulunuyor Diyarbakır'da. Ancak, bugün Cahit Sıtkı'nın veya Ziya Gökalp'in evine gittiğimizde, onların orada yaşamış olduğunun hissiyatını pek alamıyoruz gibi...

Evet, nesnelerin ve eşyaların da bir ruhu vardır ve mekân bu ruh güzelleştirir. Bugün o evlerde, bu şairlerimizin eşyaları olmadığı için, o ruh da hissedilmiyor. Ben, o evlerde kalan ailelerin eşyalarını korumasını çok isterdim. Bir de Cumhuriyet dönemiyle beraber konaktan apartmana geçiş oldu. Mesela Cahit Sıtkı'nın ailesi, o dönemde yeni yerleşim yeri olan Ofis semtine taşındı. Dolayısıyla bugün bize muhteşem gelen ev elden çıkarıldı. Biz belki toplum olarak biraz geç bilinçlendik bu konuda,

eşyaları koruma veya bunların bir sanat ve hatıra değeri taşıdığı konusunda... Bu bilinç, bizde biraz geç oluşmuştur diyebiliriz.

Peki hocam, şehirde var olan edebî derinlik ve verimli bir kültür ortamından bahsettik. Şairler bu derinlikten nasıl besleniyorlardı, bu ortamın edebî üretimlerine yansımaları nasıl oldu?

Şairler, hayatı okuyan, hayata yorum ve mana katan insanlardır. Ahmet Hamdi Tanpınar, Tarancı için "Rüşünü ispat etmemiş kelime Cahit Sıtkı Tarancı'da yoktur" diyor. Sezai Karakoç yine doğayı dinlemesini bilmiştir. Doğadan vazgeçemeyiz, doğa insandır, doğa hayattır. Bir de şuna işaret etmek istiyorum: Bu şairlerin hepsi memleket sevdalısı sanatçılardır. Yani Süleyman Nazif'in veya Ziya Gökalp'in Malta'ya sürgün edilmeleri bir tesadüf değildir. Süleyman Nazif'in 'Kara Bir Gün' adlı makalesini bugün tekrar bir gözden geçirmemiz lazım. Onun, memleketin işgali konusundaki duyarlılığı, Ziya Gökalp'in şiirlerindeki memleket hasreti, çocuklarına ve eşine yazdığı mektuplardaki sevgisi... Buna Ahmed Arif'i de dâhil edebiliriz. Burada yetişen şairler, Türk dilinin en büyük sanatçılarıdır. Türk dilini yaşatan, Türkçe'yi en iyi kullanan sanatçılardır.

Bu minvalde, biz onu daha çok kitap sevdalısı ve edebiyatçı yönüyle tanısak da, Ali Emiri de oldukça

vatanperver bir edebiyatçıydı...

Tabii ki... Özellikle, edebiyatta rehber kitap olarak kabul edilen *Divanü Lugatî't-Türk*'ü, o zaman için bir serveti rahatlıkla sarf ederek temin etmesi bunun bir göstergesidir. *Divanü Lugatî't-Türk*, Türk dilinin gücünü, Türk kültürünü anlatan en önemli kitaplarımızdan biridir. Ali Emiri'nin Millet Kütüphanesi'nin sahibi olması ve birçok değerli kitabı gelecek nesillere miras bırakması bile vatanperverliğini yeterince gösteren bir unsurdur.

Günümüzde bu edebî derinlik devam ediyor mu sizce?

Aslında bu edebî derinliğin devamlılığına günümüzde karar vermekten ziyade, belirli bir sürenin geçmesini beklemek daha faydalı

olacaktır. Çünkü burada en belirleyici unsur zamandır. Bugün hâlihazırda var olan birçok aydın, kendilerini bir şekilde göstereceklerdir. Fakat şunu da kabul etmemiz lazım; duygu, eski duygu değil, zamanın ruhu farklı... Bu bütün dünyanın karşılaştığı bir problemdir. Günümüzde düşünmek için durmak gerekiyor ki, biz bunu yapamıyoruz. Yani, insanlarımız kâğıttan kelepçelerle tutuklanmış mahkûmlar gibidir. İşte mail gelir, mesaj gelir, telefon çalar, başka şeyler olur; oturup kendimizi dinlemeye bile zamanımız yetmez çoğu kez.

O halde tekrar mazide dinlenip damıtılanlara dönecek olursak; Diyarbakır'da doğmuş, Diyarbakır'ın havasını teneffüs etmiş

edebiyatçılarımız, şehirlerini nasıl anlatmışlar?

Evet, bu konuda hoş bir anekdottan bahsetmek lazım. Ziya Osman Saba, en yakın arkadaşı Cahit Sıtkı Tarancı'yu bu konuda biraz eleştirir. Tarancı da kendisinden "Diyarbakır kokulu" bir şiir isteyen Saba'ya biraz kızarak: "Benden, avlulu, havuzlu, bahçeli bir şiir istemen hoşuma gitmedi Ziya'cığım. Ben senden, apartmanlı, tramvaylı, otobüslü bir şiir istesem hoşuna gider mi? Hele 'Diyarbakır kokulu' tabirin hakiki bir şairin ağzından çıkacak laf değil. Diyarbakır kokulu, Kayseri kokulu, Trabzon kokulu şiir olur mu Ziya'cığım?" der. Şiir en ummadığımız yerdedir. Öyle ki Tarancı'nın şiirindeki söylem gücü, kimi zaman Diyarbakır ağzının özelliklerini gösterir.

Şiirde bazen tek bir dize, bütün bir toplumu anlatmak için yeterli olabilir. Bizim şairlerimizin atasözü niteliğindeki veciz dizelerinin fazlalığı, onların düşünce gücünü gösteren unsurlardır.

"Şeker ablacığım, şeker Nihal" diyor kardeşine yazdığı mektupta. Burada aslında Nihal ablası değil, kız kardeşidir. Ama şehir dışında olduğu için sığınma duygusuyla bunu hep bu şekilde ifade ediyor. Mesela "İstanbul çok güzel Nihal, fakat içinde doğup büyüdüğümüz Diyarbakır daha güzeldir. Oranın topraklarında bize yakınlık var. Oranın taşları bize karşı hissiz değildir. Oranın havası ciğerlerimizi iftiharla şişirecek, ne de olsa temiz, öz havamızdır. Oranın suları ancak bizim hararetimizi söndürebilir. O muhit içinde ancak biz varlığımızı gösterebiliriz. Ancak Diyarbakır denen yerde yaşamının ulviyetini kavrayabiliriz. Velhasıl şekerim Diyarbakır'ı sevmek bir vazife ve hem de ihmal edilmeyecek mukaddes bir vazifedir." Bu ifadeler manzum bir şiir gibi... Burada Diyarbakır'ı çok

Tarancı'nın "Geç fark ettim, taşın sert olduğunu." veya Ahmed Arif'in "Üşüyorum kapama gözlerini." mısraları, ne kadar güzel semboller içeren sözlerdir!

güzel anlatmıştır Tarancı ve bunu şiirde değil de mektupta yapmıştır. Ama şiirinde de bu duyguyu ve veciz ifadeleri görebiliriz. Şairlerin poetikaları, şiir üzerine düşünceleri çok önemlidir, Cahit Sıtkı Tarancı'nın poetikası da 'Ziya'ya Mektuplar'da vardır. Sezai Karakoç ve Ahmed Arif de şiir üzerine düşünceleri olan şairlerdir. Dolayısıyla Diyarbakır'ın, Cumhuriyet dönemi Türk şiirine poetika üreten bir şehir olduğunu söyleyebiliriz.

Bu poetikadan biraz bahsedebilir miyiz?

Şöyle diyebiliriz, Ahmed Arif "Şiir namus işçiliğidir" diyor. Yani ona göre 'kelime' çok önemli, kelime değiştirilmez. Ama büyük şairlerimizden şiirlerini değiştirenler vardır, belki hemen hepsinde vardır bu. Hatta, Ahmed

Arif'in kendisinde bile... "Hasretinden Prangalar Eskittim" şiirinde, en başta "çürüttüm" diye yazıyor. Sonra bu kelimedeki fonetik hoşuna gitmeyince, özellikle de ağabeyinin yönlendirmesiyle, "eskittim" olarak değiştiriyor. Ve şiiri bu şekilde kalıcı oluyor.

Cahit Sıtkı Tarancı da şiir üzerine çok mesai harcamıştır. Özellikle Avrupa'da çok kalması ve Baudelaire, Mallarme, Rimbaud gibi sanatçıları iyi etüt etmesi, ona şiirin ne olması noktasında bir fikir vermiştir. Bugün birçok şiir teorisi kitabında Cahit Sıtkı'nın ismini muhakkak görürüz. Şiirlerinin kısalığı, aslında daha etkili olması noktasında önemlidir.

Bir de şiirlerde kullanılan yöresel dil var... Ahmed Arif'te bunu çokça görüyoruz.

Evet, şiir teorisinde şöyle bir kaide vardır, yöresel özellikler şiirin değerini düşürmez, aksine bir okuma zevki katar. Cahit Sıtkı'nın 'Desem ki' şiirindeki "Ortalığa düşmüşüm seni arıyorum" mısraında geçen "ortalığa düşmek" ibaresi Diyarbakır'a özgü bir sözdür. Ahmed Arif de yine şiirlerinde mahallî ifadelerle fazlaca yer vermiş, hoyrat ve bıçkın bir dil kullanmıştır. Bu yönüyle ayrıcalıklıdır. Onun "Diyarbakır Kalesi'nden Notlar ve Adiloş Bebe'nin Ninnisi" şiirinde bu Diyarbakır ağız özelliklerini çok net bir şekilde görebiliriz.

Yerel dokular olmakla birlikte, Sezai Karakoç'ta da medeniyet algısıyla buradan alıp köklere, ötelere götürdüğü bir sembolizm var. Bu konuda ne söylersiniz?

Karakoç, kaybolan geleneksel değerlerimizi tekrar yaşatma amacı gütmüştür. Mesela 1940'lı yıllarda Birinci Yeniler dediğimiz şairlerin gündeme geldiği bir dönemde, kadının değerinin düşürüldüğünü düşünerek, 'Monna Rosa'yı ve 'Şehrazat'ı yazmıştır. Orhan Veli o dönemde "Tak takıştır/ Sür sürüştür/ İnadına gel/ Piyasa vakti/ Muhallebiciye" derken, Sezai Karakoç Monna Rosa'da kadını idealize ediyor, ona ulvi değerler veriyor. Kadına İslamiyet'teki o hak ettiği değeri tekrar izafe ediyor. Veya annesine yazdığı 'Yoktur Gölgesi Türkiye'de' şiiri için de bunu söyleyebiliriz. Sezai Karakoç'un o kadar temiz bir İslam inancı vardır ki, mesela "İslam bir sevinçti, kaplardı içimizi" ifadesi başlı başına yeterlidir bunu anlatmaya. Şiirde bazen tek bir dize, bütün bir

toplumu anlatmak için yeterli olabilir. Bizim şairlerimizin atasözü niteliğindeki veciz dizelerinin fazlalığı, onların düşünce gücünü gösteren unsurlardır. Tarancı'nın "Geç fark ettim, taşın sert olduğunu." veya Ahmed Arif'in "Üşüyorum kapama gözlerini." mısraları da ne kadar güzel semboller içeren veciz sözlerdir!

Biraz da Ziya Gökalp'ten bahsedelim hocam. Konuştuğumuz şairler arasında Diyarbakır'da en çok vakit geçiren belki de Ziya Gökalp'tir. Burada gazete çıkarıyor, Gençlik Derneği kuruyor, konferanslar düzenliyor, aktif bir hayatı var. Ziya Gökalp'e dair neler söyleyebilirsiniz?

Ziya Gökalp bir sosyolog ve mütefekkir, aynı zamanda şair. Şiirleri biraz didaktik olabilir ama çok derin

bir kültürel alt yapısı var. İnsan Ziya Gökalp'i okuduğunda, kültüre bu kadar zaman ayırmış, bu bilgileri nereden temin etmiş diye düşünüyor. Gerçekten Diyarbakır'da fazla mesai harcamış. Ancak yine de asıl varlığını İstanbul'a giderek gösterebilmiş. Bugün Türkiye'nin herhangi bir bölgesinde olsanız da, yazar veya şair kimliğinizi göstermede bir sıkıntı çekmiyorsunuz. İnternet var, iletişim ağları var. Farklı şehirlerde yaşayan edebiyatçılar Sait Faik Edebiyat Ödülü, Yazarlar Birliği ödülü alabiliyor, gölgede kalmıyor. Ama eskiden yapmış olduğunuz çalışmaları vizyona sokmak için büyük bir kentte —ki bu da İstanbul'dur— bulunmak zorundaydınız.

Hocam, bir edebiyat profesörü olarak siz Diyarbakır'ı nasıl tanımlarsınız?

Bu şehirde görev yapmaktan gurur ve mutluluk duyuyorum. Bir de şöyle düşünüyorum, İstanbul Tarihî Yarımada'dan sonra Diyarbakır Suriçi gelir. Çünkü bu kadar önemli mekân, bu kadar estetik ve kültürel yapı her ikisinde de iç içe. Mesela Deliller Hanı'nda 4. Murat'ın kaldığı oda, İslam âleminin beşinci harem-i şerifi sayılan Ulu Cami, Hasan Paşa Hanı, camiler, kiliseler, hamamlar, çarşılar... Bir de tabii ki yazarlar, şairler, insanın başını döndürmeye yetiyor. Bu kadar tarihi yapının arasında Diyarbakır'ın geleceği aydınlıktır, kültürel yapısı aydınlıktır. Bu şehirden daha çok güzel sanatçılar yetişeceği düşüncesindeyim. 🍷

Kamuran Eronat. Prof. Dr., Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı Başkanı.